

És ben cert que, en una mesura o altra, els postmodernismes han somogut l'estudi de la història, el seu mètode i les aproximacions que hom fa quan estudia el passat. Fóra negar la realitat no acceptar aital panorama d'ençà que Jean-François Lyotard donà a conèixer la seva obra programàtica *La condition postmoderne. Rapport sur le savoir* (Les Éditions de Minuit, 1979).¹ Ara bé, la preocupació per trobar un mètode històric que resolgui d'una vegada i per totes els entrebancs que, metodològicament, apareixen a l'historiador quan s'enfronta a les fonts, no és quelcom nou, sinó que cal remuntar-ho uns quants segles enrere.² No ens entretindrem aquí, emperò, a proposar una cronologia d'aquest mètode, ni tan sols a enumerar-ne les característiques principals que presenta avui en dia (que no estan ni tan clares ni són quelcom fora de controvèrsia), sinó que ens deturarem en un cas prou interessant d'aquesta recerca; un cas que, val la pena dir-ho, somogué amb, potser, més virulència que un Braudillard, un Vattimo o un Lyotard, l'aproximació i estudi del passat: Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781).

Lessing nasqué en el si d'una família protestant de l'electorat de Saxònia (Kamenz), i des de ben petit estudià les llengües clàssiques (especialment grec, hebreu i llatí), tot sentint una gran admiració per les obres de Plaute i Terenci. Estudià medicina i teologia a Leipzig, i exercí de periodista *freelance* a Berlín durant uns anys. La seva fou, però, una vida molt tortuosa, que el portà a exercir diversos oficis a fi de poder-se pagar la passió pel teatre (severament desaprovada pels seus pares). Pel que aquí ens interessa, el maig de 1770 Lessing es veié forçat a acceptar una feina mal pagada com a bibliotecari a la Herzog-August-Bibliothek de Wolfenbüttel, feina que li permeté, no

obstant les condicions més o menys desfavorables, de tenir cert temps lliure i poder així treballar en temes que li interessaven. Fou aquí on tingué coneixença, casualment, de tota una sèrie d'escrits mai publicats pertanyents a l'arxiu privat d'Elise Reimarus, filla del gran savi Hermann Samuel Reimarus (1694-1768), professor de llengües semítiques a Wittenberg i a Hamburg i màxim exponent del deisme germànic.³ Aleshores, Lessing decidí de publicar aquests *Fragmente eines Ungenannten* (Fragments d'un anònim) per fascicles a la revista de la biblioteca, *Zur Geschichte und Literatur: Aus den Schätzen der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel* (Contribucions a la història i la literatura: a partir dels tresors de la biblioteca ducal de Wolfenbüttel). N'hi hagué set, de fascicles, que sortiren a la llum entre 1774 i 1778, amb els títols originals de Reimarus:⁴

1. *Von Duldung der Deisten (Sobre la tolerància dels deistes);*
2. *Von Verschreyung der Vernunft auf den Kanzeln (Sobre les reixes contra la raó en els púlpits);*
3. *Unmöglichkeit einer Offenbarung, die alle Menschen auf eine gegründete Art glauben könnten (Impossibilitat d'una revelació: que tothom pugui creure en un model establert);*
4. *Über den Durchgang der Israeliten durchs Rothe Meer (Sobre el pas dels israelites pel mar Roig);*
5. *Daß die Bücher des Alten Testaments nicht geschrieben eine Religion zu offenbaren (Els llibres de l'Antic Testament no narren una religió revelada);*
6. *Über die Auferstehungsgeschichte (Sobre la història de la resurrecció); i*
7. *Von dem Zwecke Jesu und seiner Jünger (Dels propòsits de Jesús i els seus deixebles).*

La polèmica desfermada a rel d'aquestes publicacions

1 Si bé fou a partir de la conferència dictada per Jürgen Habermas el setembre de 1980 (*Die Moderne – ein unvollendetes Projekt* 'La modernitat: un projecte inacabat'), en ocasió de ser-li atorgat el premi Adorno, que el debat prengué una volada veritablement seriosa i fou adoptat per tots els sectors de l'acadèmia com a problema a resoldre.

2 No es pot determinar amb exactitud quan es comença a cercar aquest mètode, atès que des dels temps del mateix Heròdot aquestes preocupacions van capficant els estudiosos. Un fet cabdal prou conegut és l'aplicació d'una anàlisi filològica i literària als textos antics per part de Lorenzo Valla, però hem d'acceptar que no es pot fixar una data.

3 El deisme és una doctrina religiosa que aparegué a Anglaterra a mitjan segle XVI (si bé rebé un influx molt poderós a rel de les obres de Spinoza), que acceptava l'existència d'un Déu universal originador de la vida però que no influïa en aquesta, és a dir, que no acceptaven la revelació (element fonamental dels monoteïsmes).

4 Traduïm lliurement, atès que molts mots emprats fan servir formes lèxiques que actualment han variat.

fou monumental,⁵ ja que, tot i les contraposicions certament necessàries que hi aportà Lessing (*Gegensätze des Herausgebers* 'Contrapunts de l'editorial') a fi de matissar les possibles conseqüències, no s'estalvià un càstig personal i situar-se en la gènesi mateixa de quelcom més gran: la polèmica sobre l'ateisme fruit del pensament postkantà i la base de cert idealisme alemany del XIX.⁶

Allò verament important, pel que aquí ens ocupa, és un altre escrit que fou obra de Lessing i que publicà entre els fascicles *Über die Auferstehungsgeschichte* (1777) i *Von dem Zwecke Jesu und seiner Jünger* (1778); en aquest pamflet, intítulat *Über den Beweis des Geistes und der Kraft* 'Sobre la prova de l'esperit i de la força', Lessing distingia entre els esdeveniments pròpiament dits i les notícies dels esdeveniments miraculosos, és a dir, entre un fet i la seva narració, establint així de facto una divisió entre història i fe. El que fa és aportar una visió pròpia d'una distinció ja coneguda quant a dues classes de veritat, la veritat religiosa i la veritat històrica. Aital divisió (almenys en l'accepció que emprà Lessing) prové de la teoria del coneixement de Leibniz, segons la qual existeixen les veritats necessàries de la raó i les veritats contingents.⁷ Mentre que les primeres

(veritats necessàries de la raó, o bé religioses) són innates, evidents i necessàries (la contradicció o negació d'aquestes es postula lògicament

impossible), les quals cap persona discutiria (podem enumerar-hi l'existència de Déu, la lògica de les matemàtiques, etc.), les segones (veritats contingents, o bé històriques) resten subjectes a investigació, són accidentals i sempre dubtoses atès el seu caràcter probabilístic (es reconstrueixen els fets que formen aquestes veritats a partir de testimonis humans i, per això mateix, la contradicció o negació d'aquestes és lògicament possible); així per exemple, un viatge realitzat per Aristòtil en tal o tal any, els successos particulars que s'esdevingueren en la batalla del pont Milvi de l'any 312, etc.).⁸

En aquesta tessitura, Lessing és molt clar: «Wenn keine historische Wahrheit demonstriert werden kann, so kann auch nichts durch historische Wahrheiten demonstriert werden. Das ist: Zufällige Geschichtswahrheiten können der Beweis von notwendigen Vernunftwahrheiten nie werden» (Si cap veritat històrica pot ésser demostrada, llavors res pot ésser demostrar mitjançant les veritats històriques. Això és: les veritats accidentals de la història no poden convertir-se mai en la prova de veritats necessàries de la raó).⁹ La càrrega de l'afirmació, de la qual n'és plenament conscient, el porta a parlar

d'una veritable fossa que és insalvable, i a fer-ho amb el més gran vigor i alhora la més exasperant ansietat intel·lectual: «Das, das ist der garstige breite Graben, über den ich nicht kommen kann, so ost und ernstlich ich auch den Sprung versucht habe. Kann mir jemand hinüber helsen, der thu es; ich bitte ihn, ich beschwöre ihn. Er verdient ein Gotteslohn an mir» (Això, això és la rasa profunda i lletja que no puc creuar, però

Gotthold Ephraim Lessing
Font: www.altebilder.net

5 Es tracta de la *Fragmentenstreit* (disputa sobre els fragments), que portà no pocs maldecaps al sempre circumspecte Lessing. El mateix 1778 perdé la llibertat acadèmica en qüestions teològiques, i l'obra de Reimarus (ja sortit de l'anonimat) fou històricament desautoritzada. Al respecte, cf. C. Brown, *Jesus in European Protestant Thought, 1778-1860*, Pasadena (CA): Fuller Seminary Press 2008, p. 29-55.

6 Sobre això, vegeu l'extraordinària introducció històrica de Jacinto Rivera de Rosales i Óscar Cubo (eds.), *La polémica sobre el ateísmo. Fichte y su época*, Madrid: Dykinson 2008, p. 13-132.

7 Cf. H. Chadwick (ed.), *Lessing's Theological Writings*, Stanford (CA): Stanford UP 1957, p. 30.

8 Anys més tard arribaran a plantejaments paral·lels Hume i Kant, amb les respectives relacions d'idees i qüestions de fet, i els judicis analítics (a priori) i els judicis sintètics (a posteriori).

9 Cf. K. Lachmann (ed.), *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften (zehnter Band)*, Berlin: Boß'schen Buchhandlung 1839, p. 36. La cursiva és nostra (si bé en l'original està ressaltat amb negreta).

sovint, i sincerament, he intentat de fer el salt. Si algú em pot ajudar a travessar-la, que ho faci; jo ho prego, ho imploro. Es mereixeria una recompensa divina per part meva).¹⁰ Aquesta rasa de què parla Lessing és un obstacle majúscul que se li planteja i que, de fet, no té resolució. Ara bé, és més complex del que en aparença pot semblar, perquè es tracta d'una fossa molt profunda on s'hi poden identificar tres nivells: 1) una rasa cronològica; 2) una rasa metafísica; i 3) una rasa existencial. Mirem d'explicar-ho.

La rasa cronològica (*Der chronologische Graben*) ateny a la diferència fonamental entre el passat (*Vergangenheit*) i el present (*Gegenwart*), és a dir, com podem nosaltres, habitants del present, prendre'ns seriosament la verificació dels fets del passat si aquests són, per definició, inaprehensibles, borrosos i resten difuminats per la llunyania? En el fons, afirma Lessing, es tracta sempre de formes subjectives de coneixement que no permeten d'establir criteris formals universalment vàlids (i, en conseqüència, no és possible el coneixement veritable del passat).

En segon lloc la rasa metafísica (*Der metaphysische Graben*), això és, la diferència entre les veritats accidentals de la història (els fets contingents, allò que succeï però podria no haver succeït) i les veritats necessàries de la raó (els fets necessaris, allò que no es pot negar sense caure en contradicció), de tal manera que aquestes s'insereixen en aquelles subjectivament a fi d'obtenir uns significats comprensibles en la història (i això és un exercici individual de l'historiador quan fa història), però el cert és que hi ha una bretxa immensa entre la realitat (*Wirklichkeit*) i la veritat (*Wahrheit*), entre la història i la possibilitat de coneixement racional que en tenim. Així les coses, és una tasca àrdua i sovint infructuosa accedir a les veritats de la raó (*Vernunftwahrheiten*) subjacents en la història que donen lloc al coneixement veritable de la realitat. Dit amb altres paraules: és molt poc probable, amb els mitjans de què disposem, de conèixer el passat tal i com fou en realitat.

I en darrer lloc la rasa existencial (*Der existentielle Graben*). Aquesta està absolutament vinculada a la rasa cronològica, atès que hom no pot menystenir les diferències que hi ha entre, per exemple, les persones del segle i i les persones del present, almenys no si es pretén ésser seriós i comprendre verament el passat.

La suma d'aquestes fosses, conformant una veritable rasa o precipici de magnituds ciclòpies, ens aboca a una conclusió inequívoca: «[...] it is impossible to "prove" faith from history». ¹¹ Aquest era un problema veritablement pertorbador a efectes de poder dir quelcom ferm sobre Jesús, i al mateix temps fer-ho des d'una combinació de fe i raó (una de les preocupacions de molts acadèmics del moment que es veieren esperonats per l'exercici de Reimarus).¹² No podem obviar que allò de què parlava Lessing (i tants altres autors) entre línies en *Über den Beweis des Geistes un der Kraft* era, en el fons, dels resultats en l'aplicació del mètode històric-crític, és a dir, d'allò que hom podia obtenir en l'estudi del passat mitjançant els procediments de l'anàlisi filològica, la crítica històrica, etc. I, certament, les conclusions eren més aviat desencoratjadores: només podíem assistir a judicis que oscil·laven entre un major o menor grau de probabilitat. Amb paraules d'Ernst Troeltsch: «[...] daß es auf historischem Gebiet nur Wahrscheinlichkeit gibt» (En l'àmbit de la història, només hi ha judicis de probabilitat).¹³ De fet és amb Troeltsch, ja a la darrera del XIX, quan el debat es planteja d'una manera més crítica, àdhuc virulenta pels interessos de la fe tal i com s'havia entès fins al moment. Emprant una metàfora manllevada: «[...] the acids which the historical method uses to clean away the surface varnish and later reworkings of the original painting eat not only into such later accretions but into the original painting and the very canvas itself» (Els àcids que el mètode històric fa servir per a netejar i treure el vernís i els retocs acumulats de la pintura original, no només destrueixen aquestes capes, sinó també la pintura original i fins i tot la mateixa tela).¹⁴

¹¹ Vegeu James D. G. Dunn, *Jesus Remembered*, Grand Rapids/Cambridge (MI/UK): Eerdmans 2003, p. 69.

¹² No és menys cert, però, que les tesis de Reimarus no eren ni tan originals ni tan noves com alguns han volgut mostrar. Ara no ens hi podem estendre, però el mètode històric-crític cal remuntar-lo (almenys en tant que mètode definit) al *Tractatus Theologico-Politicus* de Spinoza, que data de 1670, i de la mateixa manera algunes de les hipòtesis de treball sobre la figura de Jesús que postulà Reimarus ja les trobem presents en obres d'alguns deistes britànics anteriors. Al respecte, cf. Joaquim Malé, «Spinoza i els orígens del mètode històric-crític en l'estudi de la Bíblia», en Lola Josa – Mariano Lambea (eds.), *Allegro con brio. I Encuentro "Aula Música Poética" de Jóvenes Humanistas*. (Barcelona, 9 y 10 de octubre de 2012), Barcelona: Digital CSIC 2013, p. 328-339.

¹³ Vegeu Ernst Troeltsch, «Über historische und dogmatische Methode in der Theologie», en E. Troeltsch, *Gesammelte Schriften* (Band 2), Tübingen: J. C. B. Mohr Siebeck 1922, p. 731.

¹⁴ Cf. James D. G. Dunn, op. cit., p. 70.

La solució il·lustrada a què arribà Lessing, això és, que la fe disposa d'un espai propi (les veritats necessàries de la raó), no suportà la crítica de la crítica,¹⁵ el sedàs de la crítica històrica al propi mètode que havia nascut com a solució a un greu problema de fiabilitat en el coneixement del passat. Foren molts, en els anys següents a Lessing (i fins a Troeltsch i més enllà), els qui tractaren d'aquest tema, i sovint amb una farragosa insistència en la polèmica fe/raó (basculant tothora en la figura de Jesús de Natzaret,¹⁶ explícitament o implícita); ara bé, i defugint aquí debats sobre filosofia de la història, allò en què no errà Lessing fou la formulació de l'abisme que ens separa diametralment del passat, infranquejable per més que hom s'hi esmerci i impossible de sortejar per cap viarany conegut. Ultra qüestions referents al terreny que li pertany a la fe i a la història (en tant que ciència, s'entén), el cert és que Lessing encertà de ple en el seu diagnòstic i, per estrany que pugui semblar a alguns entusiastes del progrés lineal, sovint el passat ens ofereix lliçons d'una vàlua inestimable.

Cal admetre, en conclusió, que l'estudi del passat continua essent un problema i que no podem ultrapassar aquesta *garstige breite Graben* (rasa profunda i lletja), que si per una banda ens impedeix d'accedir a uns fets *wie es eigentlich gewesen ist* (com foren en realitat),¹⁷

¹⁵ Ni tampoc la crítica fèrria que provenia del món de la filosofia, atès que John Locke, en *An Essay Concerning Human Understanding* (1690), i Immanuel Kant, en *Kritik der reinen Vernunft* (Crítica de la raó pura, 1781), havien posat en dubte la teoria de les veritats innates (o veritats necessàries de la raó), que resultava que ni eren evidents ni necessàries.

¹⁶ A vegades arribant a l'extrem d'un escepticisme històric que només acceptava un significat ideològic o mitològic de la figura de Crist, és a dir, centrant la lent en els efectes més que en les causes i, així, desentenen-se completament d'allò veritablement essencial en la història. Així per exemple David F. Strauß, o el cèlebre comentari de Søren Kierkegaard: «If the contemporary generation [de Jesús] had left nothing behind them but these words: "We have believed that in such a year the God appeared among us in the humble form of a servant, that he lived and taught in our community, and finally died", it would have done all that was necessary» (Si la generació contemporània [de Jesús] no hagués deixat res més que aquestes paraules: "Creiem que en tal o tal any Déu es féu present entre nosaltres en la humil figura d'un servent, que visqué i ensenyà en la nostra comunitat i que finalment morí", hagués fet tot allò que era necessari). Per la citació, cf. S. Kierkegaard, *Philosophical Fragments*, Princeton (NJ): Princeton UP²1962, p. 130.

¹⁷ Usant la celebrada expressió de Leopold von Ranke en el pròleg de la seva obra magna *Geschichten der romanischen und germanischen Völker: von 1494 bis 1535* (vol. I), Leipzig/Berlin: G. Keimer 1824, p. VI.

ahora les paraules d'auxili retòric de Lessing ens esperonen i encoratgen a persistir en l'estudi d'aquest passat allunyat i de comprendre'l cada vegada millor, tot acceptant que els nostres esforços no són, ni de bon tros, en va. Com deia el poeta, és en el mateix caminar que es fa el camí!

PER SABER-NE MÉS:

📖 Brown, Colin, *Jesus in European Protestant Thought, 1778-1860*, Pasadena (CA): Fuller Seminary. Press³2008.

📖 Chadwick, Henry (ed.), *Lessing's Theological Writings*, Stanford (CA): Stanford UP 1957.

📖 Dunn, James D. G., *Christianity in the Making: Jesus Remembered* (vol. 1), Grand Rapids/Cambridge (MI/UK): Eerdmans 2003.

📖 Guthke, Karl S. – Schneider, Heirnich, *Gotthold Ephraim Lessing*, Stuttgart: J. B. Metzler 1967.

📖 Lachmann, Karl (ed.), *Gotthold Ephraim Lessing's sämtliche Schriften* (23 Banden), Berlin: Boß'schen Buchhandlung 1839.

📖 Nich Jr., Echol, *Ernst Troeltsch and Comparative Theology* (American University Studies 7), New York (NY): Peter Lang Publishing 2010.

📖 Rivera de Rosales, Jacinto – Cubo, Óscar (eds.), *La polémica sobre el ateísmo. Fichte y su época*, Madrid: Dykinson 2008.

📖 Rohner, Ludwig, *Die literarische Streitschrift: Themen, Motive, Formen*, Wiesbaden: Harrassowitz 1987.

📖 Saine, Thomas P., *Von der Kopernikanischen bis zur Französischen Revolution: Die Auseinandersetzung der deutschen Frühaufklärung mit der neuen Zeit*, Berlin: Erich Schmidt 1987.

¹⁰ Cf. *Ibid.*, p. 38.